

Gør tanke til handling
VIA University College

Normkritisk og normkreativ pædagogik i aktuel praksis

Et forskningsbaseret inspirationskatalog til dagtilbud

Emma Clarup, Stine Del Pin Hamilton og Marta Padovan-Özdemir
2020

Kolofon

Redaktion

Emma Clarup, Stine Del Pin Hamilton og
Marta Padovan-Özdemir

Oplag

1. oplag

Udgivelsestidspunkt

December 2020

Udgiver

Program for Samfund og Mangfoldighed,
Center for Ledelse, Organisation og
Samfund,
VIA University College

Layout

Inge Lynggaard Hansen - 10.085

Billedmateriale

Autentiske billeder er skabt af og gen-
givet med samtykke fra hhv. Røde Rose,
Vesterbro Børnegård, KVL's Børnehus,
Børnehaven Jordkloden, Martha
Hjemmet, Børnehusene Fredensborg
og Tusindfryd. Modelfotos er fra
Colourbox.

ISBN

978-87-993656-7-8

Forord

Børn i Danmark har ret til at vokse op med lige muligheder og med retten til at være dem, de er. Det kan du bl.a. læse i den styrkede pædagogiske læreplan fra 2018: "Alle børn skal have mulighed for at udfolde deres fulde potentiale uafhængigt af social baggrund, køn, alder mv." (Børne- og Socialministeriet 2018:6). Men hvordan kan dette omsættes til praksis, så det ikke blot bliver en pædagogisk floskel, men rent faktisk bliver en del af pædagogers arbejde og dermed en nævneværdig del af børns virkelighed? Netop dét forsøger nærværende forskningsbaserede inspirationskatalog at formidle.

Kataloget udgives i regi af det BUPL-finansierede forskningsprojekt "Norm-

kritisk og normkreativ evalueringskultur i dagtilbud". Der skal i den forbindelse lyde en stor tak til BUPL for at prioritere emnet og ikke mindst at finansiere projektet. Projektet belyser bl.a., at arbejdet med ligestilling og mangfoldighed kræver en kritisk og kreativ forholdemåde til de normer, der oppebæres i pædagogisk praksis, idet normer kan virke reproducerende i forhold til stereotyper og dermed skabe barrierer for ligestilling og mangfoldighed.

Takket være de deltagende pædagog og institutionsledere, som har givet sig tid til at medvirke i interviews, er det lykkedes at skabe et inspirerende og praksisnært katalog. Inspirationskataloget konkretise-

rer, hvordan herskende normer kan udfordres, og dermed hvordan arbejdet med ligestilling og mangfoldighed i dagtilbud kan underbygges med et normkritisk og -kreativt perspektiv.

Dette kan forhåbentligt være med til at inspirere andre pæagoger, institutionsledere eller andet pædagogisk personale til at kaste sig ud i at skabe sin egen normkritiske og normkreative praksis, så normkritik og normkreativitet kan sive ned i det pædagogiske grundvand og dermed kvalificere det pædagogiske arbejde med ligestilling og mangfoldighed.

God læse- og arbejdslyst!

Indholdsfortegnelse

NORMKRITIK OG NORMKREATIVITET	5	DET HANDLER OM AT KUNNE SE BAGOM DET	
Syv normkritiske og normkreative dagtilbud	6	TILSYNELADENDE SELVFØLGELIGE	16
Normstød	7	Vores historie	16
En typologi som analyse- og refleksionsredskab	7	Hvad gør vi i praksis?	16
		Gode råd	17
		Hvorfor gør vi det?	17
DET HANDLER OM AT MØDE MENNESKER			
SOM DEM, DE ER	8	DET HANDLER OM AT LÆGGE TIL	
Vores historie	8	OG IKKE TRÆKKE FRA	18
Hvad gør vi i praksis?	8	Vores historie	18
Gode råd	9	Hvad gør vi i praksis?	18
Hvorfor gør vi det?	9	Gode råd	19
		Hvorfor gør vi det?	19
DET HANDLER OM AT FÅ ØJE PÅ DET,			
SOM BEGRÆNSER POTENTIALER	10	DET HANDLER OM BARNETS FRIHED	20
Vores historie	10	Vores historie	20
Hvad gør vi i praksis?	10	Hvad gør vi i praksis?	20
Gode råd	11	Gode råd	21
Hvorfor gør vi det?	11	Hvorfor gør vi det?	21
DET HANDLER OM AT LUGE UD I SIT SPROG	12	TYPOLOGI OVER NORMKRITISK OG NORMKREATIV	
Vores historie	12	PÆDAGOGIK I AKTUEL PRAKSIS	22
Hvad gør vi i praksis?	12	Forståelser	23
Gode råd	12	Igangsættere	26
Hvorfor gør vi det?	13	Tilgange	28
		Drivkræfter	30
DET HANDLER OM AT SKABE MULIGHEDSRUM	14		
Vores historie	14	LITTERATUR	32
Hvad gør vi i praksis?	14		
Gode råd	15		
Hvorfor gør vi det?	15		

Normkritik og normkreativitet

At anlægge et normkritisk perspektiv på sin pædagogiske praksis, handler om at *få blik for* de regler og forventninger, som rammesætter og betinger det enkelte barns, forældres så vel som personales handle-, erfarings- og udviklingsrum. Normkreativ pædagogik handler om at udvide disse rum; at være opfindsom ift. om normerne kan udfoldes på nye måder, som gør det muligt at handle, erfare og udvikle sig mere frit og undersøgende (Salmson og Ivarsson 2015).

Normkritik og normkreativitet handler altså ikke om at radikaliserer normalen, homogenisere kønnene eller skabe et normløst samfund. Det handler om, at ingen skal føle sig forkert, fordømt eller negligeret.

Enhver social og pædagogisk praksis består af en række normer, der ubevidst påvirker vores måde at udfolde os, agere og vurdere. Man kan med andre ord sige, at normer i social forstand skaber et centrum og en periferi. I centrum befinder de børn, forældre eller personaler

sig, som passer godt ind i de herskende normer, og som er gode til at agere inden for de rammer, normerne fastsætter for dem. Ude i periferien vil man finde de børn, forældre eller personaler, som ikke passer ind i rammerne for hvad, der anses for at være normalt, fx ift. kønsidentitet, aldersbetinget adfærd, kulturel omgangsform, påklædning mv. Disse børn, forældre eller personaler bliver derfor ofte afkrævet en forklaring: Hvorfor har du neglelak på, når du er en dreng? Hvorfor har du kort hår, når du er en pige? Hvorfor bruger du sut, når du er fire år? (Kofoed og Søndergaard 2008). På den måde bliver normer ordensskabende for hvilke handle-, erfarings- og udviklingsmuligheder, der er legitime eller illegitime i den pædagogiske praksis, hvilket kan skabe ulige muligheder blandt børn, forældre og personaler, når det kommer til på undersøgende og åben vis at erfare sig selv og andre i forskellige roller og positioner.

Normer holdes i hævd gennem sprog, handlinger, stereotyper, vaner og

selvfølgeligheder, som oppebæres mellem mennesker. Det er derfor vigtigt at være bevidst om normer samt at forholde sig kritisk og kreativt til dem. På den måde kan snævre forventninger til hvad, der er normalt eller unormalt, udfordres i den pædagogiske praksis (Ingemann og Braathen 2010).

Når man skal i gang med at udvikle en normkritisk og normkreativ pædagogisk praksis, kan det være en god idé at overveje, hvordan man som pædagog indgår i rollen som hhv. normbærer, normbryder og normbygger (Lärarnas Riksförbund 2015). Det er vigtigt at overveje, hvordan man som pædagog gennem sit sprog, handlinger og vurderinger af børn og forældre, er med til at oppebære bestemte normer. Det kunne fx være kernefamilienormen, heteronormen eller danskhedsnormen. Det er også vigtigt at overveje, hvor, hvornår og hvordan man som pædagog har mulighed for at bryde med normen og bygge nye – og mere inkluderende – normer op i daginstitutionen.

Syv normkritiske og normkreative dagtilbud

I dette inspirationskatalog vil du møde nogle af Danmarks pionerer indenfor arbejdet med ligestilling og mangfoldighed på dagtilbudsområdet. Der er tale om syv danske dagtilbud, som alle har kvalificeret deres arbejde med ligestilling og mangfoldighed ved at forholde sig kritisk og kreativt til de normer, de møder i deres praksis.

De syv dagtilbud er forskellige steder i deres omsætning af normkritik og normkreativitet i deres pædagogiske praksis. Nogle har arbejdet med ligestilling og mangfoldighed i over tyve år, mens andre startede for et par år siden. Nogle af institutionernes arbejde er båret af ildsjæle, som arbejder intuitivt med emnet, mens andre institutioner arbejder mere systematisk med emnet

på institutionelt niveau. Nogle arbejder isoleret med ligestilling ift. køn, mens andre arbejder på tværs af forskellige sociale kategorier som fx familieformer, etnicitet, alder mv. På denne måde viser vi variationen af, hvordan normkritisk og normkreativ pædagogik kan se ud i praksis.

METODE

De syv danske dagtilbud er fundet med "snowball sampling" som metode (Naderifar, Goli, og Ghaljaie 2017). Vi identificerede de første institutioner gennem faglitteratur og internetsøgninger. Vores søgen efter relevante institutioner blev udvidet, efterhånden som vi spurgte hver enkelt institution, vi interviewede, om de kendte andre relevante institutioner, som vi burde

kontakte. Syv normkritiske dagtilbud lyder ikke af meget, hvorfor vi også tillader os at kalde dem pionerer. Faglige netværk vedrørende normkritisk pædagogik bekræfter, at der ikke findes mange daginstitutioner, som arbejder normkritisk eller normkreativt med ligestilling og mangfoldighed. Vi er stadig på udkig efter danske dagtilbud, som arbejder normkritisk og normkreativt, så skulle der være nogle derude, som vi endnu ikke har fundet, modtager vi gerne henvendelser fra dem.

På baggrund af deskriptive synteser af interviewene med ledere og pædagoger fra de udvalgte institutioner gengives her deres stemmer – som en praksis-til-praksis formidling.

De syv danske dagtilbud er fundet med "snowball sampling" som metode.

BAGGRUNDE OG ERFARINGER

I kataloget kan du læse om de syv dagtilbudsbaggrunde for at starte det normkritiske arbejde, deres konkrete tiltag, deres erfaringer med arbejdet og deres drivkraft for at fortsætte arbejdet. Institutionernes arbejde er mere omfattende end hvad, vi har kunnet beskrive i dette katalog, men vi har forsøgt at sætte spot på de vigtigste pointer fra hvert dagtilbud. Institutionernes baggrunde for at påbegynde arbejdet er vidt forskellige og deres tiltag ligeså. På denne måde kan kataloget bruges til at få en forståelse af, at der kan være mange gode grunde til at påbegynde en kvalificering af arbejdet med ligestilling og mangfoldighed i et normkritisk og -kreativt perspektiv. Ligesom der kan være mange forskellige måder at gribe det an på.

NORMSTØD

Hver institution har også beskrevet et normstød, som er en situation hvor et barn, forælder eller medarbejder har stødt sig på en norm i institutionen. Man kan iagttage normstød ved at lytte til børn og voksnes måder at vurdere andres adfærd eller udseende (Salmson og Ivarsson 2015:37–39). Fx hvis en dreng er bange for at kravle op i et træ og dette kommenteres med ordene, *”Du vil da ikke være en tøsedreng, vel!?”*. Man kan også lytte en ekstra gang til de spørgsmål, der bliver stillet i hverdagen. Fx når vennerne kommer på besøg til en legeaftale, og de spørger den enlige mor, hvorfor far ikke bor sammen med dem. Ofte er disse normstød udslagsgivende for at få øje på hvilken normalitet, der oppebæres i praksis, og hvad der dermed underkendes, ekskluderes eller stilles spørgsmålstegn ved.

Prøv selv, om du kan finde normstød i din institution!

EN TYPOLOGI SOM ANALYSE- OG REFLEKSIONSREDSKAB

Afslutningsvis præsenterer inspirationskataloget en typologi over normkritisk og normkreativ pædagogik i aktuel dagtilbudspraksis. Typologien udgør en oversigt over aktuelle forståelser, igangsættere, tilgange og drivkræfter i arbejdet med normkritisk og normkreativ pædagogik i dagtilbud, som de træder frem på tværs af de syv praksis-interview.

Typologien kan således bruges til at danne sig et analytisk overblik over det aktuelle normkritiske og normkreative pionerarbejde i danske dagtilbud. Hertil er typologien fremstillet på en måde, der lægger op til at bruge den som et analyse- og refleksionsredskab, hvilket kan inspirere til og understøtte en normkritisk og normkreativ kvalificering af det pædagogiske arbejde med mangfoldighed og ligestilling i dagtilbud.

Det handler om at møde mennesker som dem, de er

Røde Rose er en selvejende institution med 66 børn i alderen 0-6 år. Institutionen er kollektivt ledet og er beliggende på ydre Nørrebro i København i et mangfoldigt kvarter med forskellige sociale, kulturelle og økonomiske baggrunde. Anne, pædagog hos Røde Rose

VORES HISTORIE

Grundet vores geografiske placering har mine kollegaer og jeg en lang tradition for at forholde os til ligestilling og mangfoldighed. Røde Rose har gennem tiden haft mange forskellige familieformer, etniciteter og kulturer repræsenteret, hvilket har skabt en grundstemning i huset om at møde mennesker ligeværdigt, uanset hvem de er, og hvor de kommer fra. Sidenhen - bl.a. i takt med at "Køn seksualitet og mangfoldighed" blev et modul på landets pædagoguddannelser - blev vi bevidste om, at normkritik og normkreativitet kunne være et navn for vores mangeårige arbejde.

Normstød: Julemåneden stod for døren, og der skulle laves en kalender-ordning. Forældrene blev bedt om at skrive "D" eller "P" på gaven, så børnene kunne se om det var en drenge- eller pigegave. Dette gjorde en forælder fortørnet, og hun konfronterede personalet, "Er det overhovedet vigtigt?".

HVAD GØR VI I PRAKSIS?

Vi køber mangfoldigt legetøj. Hos os har vi fx både lyse dukker med blå øjne og mørke dukker med brune øjne. Alle børn skal kunne spejle sig i noget.

Vi møder barnet, ikke normen. Når vi vil etablere kontakt med nye børn, er vi opmærksomme på ikke at lægge et normstyrende narrativ nedover barnet. "Du er jo en pige, så du er garanteret sådan en, som godt kan lide at gå til jazzballet." Nej, vi spørger i stedet barnet: "Hvad kan du lide at lave?".

Vi vægter et gensidigt forældresamarbejde. Vi er ikke bange for at udfordre de forældre, som har svært ved at acceptere, at de mandlige pædagoger også skifter bleer. Men vi er heller ikke bange for at lade os udfordre den anden vej. Vi kan nemlig kun udvikle os, hvis vi tør stille os kritiske overfor vores egen praksis.

GODE RÅD

Man skal turde at være den italesættende kollega. "Hov, lige her begrænser du måske et barn i at få lov til at være den, det er". Hvis man vil fastholde et normkritisk blik, skal man turde at konfrontere hinandens praksis.

Man skal ikke være for firkantet i sin tankegang. Hvis man vil mangfoldigheden, skal man være åben for nye måder at tænke, handle og være på.

Vær institutionsbårne, ikke personbårne.

Tag de gode snakke med hinanden i medarbejderkredsen om hvilke værdier, I som institution står på, så I har et fælles fundament at agere ud fra.

HVORFOR GØR VI DET?

Vi følger tidens udvikling. I dag kan man fx være familie på mange måder. Hvis vi holder fast i normen for, hvad en kernefamilie er, kan vi ikke møde alle vores børn og forældre lige.

Vi vil have børn i trivsel. For at kunne trives er det vigtigt, at man bliver favnet som den, man er, og at der tages udgangspunkt i de forudsætninger, man har.

Børn skal have en følelse af, at livet vil dem det godt. Vi vil give alle børn mod til at møde verden med rank ryg og en tro på, at dem, de er, har værdi i sig selv.

Det handler om at få øje på det, som begrænser potentialer

Vesterbro Børnegård er en 0-6 års institution med 68 vuggestue- og børnehavebørn, der hører hjemme på Vesterbro samt 44 børnehavebørn, der hører til i Hastrup ca. 35 km fra København. Jack, pædagog hos Vesterbro Børnegård

VORES HISTORIE

Det at arbejde aktivt med ligestilling i børnehøjde er egentlig noget, vi har gjort i en del år, fordi vi syntes, det var det rigtige at gøre pædagogisk set. Men da vi for et par år siden hørte ordet "normkritik" bølge ind over de pædagogiske vande, blev vi bevidste om, at dette kunne være en måde at italesætte vores pædagogiske blik på. Det fik os til mere systematisk at arbejde med emnet, hvilket bl.a. indebærer, at vi har deltaget i forskellige kurser og oplæg og udarbejdet vores egen politik for køn, krop og seksualitet. Vi er også begyndt at videoanalysere vores egen praksis i et normkritisk perspektiv.

Normstød: En dreng tjekker ind i børnehaven og viser med stolthed sine farvede negle frem. Pædagogen reagerer forbløffet ved at spørge "Hvorfor har du neglelak på?".

HVAD GØR VI I PRAKSIS?

Vi ser aktører fremfor køn. Når vi læser bøger med børnene, har vi fokus på at omtale menneskers handlinger fremfor menneskers køn. Vi siger fx "Hvem kan finde personen, som malker en ko?", fremfor "Hvem kan finde manden?". På denne måde forsøger vi at undgå at præge børnenes opfattelser af, hvordan de skal handle for at gøre deres køn rigtigt.

Vi skaber møder i legen. I stedet for at opdele vores legetøj i adskilte legemiljøer har vi krydset miljøerne. På den måde skaber vi møder blandt de børn, som normalt vis legede i hver sit legemiljø. Pludselig kan byggepladsen bo på stegepanden, og stegepanderne kan indgå i bilsystemerne. På denne måde mødes børnene i legen på tværs af køn, hvilket guider dem til at se nye muligheder.

Vi tilbyder alsidighed i afleveringssituationer. Før i tiden havde vi en tendens til at tilbyde pigerne dukker eller bamses, når de kom om morgenen, mens drengene fik en dinosaur eller en bil. Nu tilbyder vi børnene flere forskellige ting, så de selv kan vælge. På den måde får barnet mulighed for at vise og forfølge sin egen interesse fremfor den interesse, det ansøres til at have.

GODE RÅD

Værn jer mod konservatismen. I Danmark er der stadig en traditionel opfattelse af, hvad en rigtig dreng og en rigtig pige er. Man skal derfor være parat til at stå på mål for sin faglighed, når man møder skeptikerne.

Spred jeres viden. Det er vigtigt at dele ud af sit normkritiske blik til forældre, nye ansatte, uddannede medarbejdere mv., så børnene møder normkritiske samspil hele vejen rundt.

HVORFOR GØR VI DET?

Børn skal opleve, at der er frit slag i bolledejen. Ingen børn skal begrænses i deres valg og handlinger på grund af deres køn. Alle børns potentiale skal kunne udfolde sig uafhængigt af normer og stereotyper.

Danmark kan stadig gøre det bedre. *"Vi har jo en kvindelig statsminister, så hvad er problemet?"* Problemet er, at der stadig sker en ubevidst systematisk forskelsbehandling mellem køn, hvilket begrænser en masse fine potentialer, og det skal vi kunne gøre bedre.

Det handler om at lugte ud i sit sprog

KVL's Børnehus er en lille privat vuggestue med 36 børn, beliggende i smukke grønne omgivelser på Frederiksberg i København. Vi bedriver en meget åben pædagogik, hvor vi er optagede af børnenes initiativer og ikke planlægger så langt frem.

Mette, leder af KVL's Børnehus
Marie, pædagog hos KVL's Børnehus

VORES HISTORIE

Vores normkritiske fokus startede i 2009 på baggrund af en oplevelse af, at det ligestillingspolitiske arbejde – også i pædagogikken – var gået i stå, ja nærmest gået tilbage. Derfor begyndte vi at læse nogle svenske tekster, som vi fandt stor inspiration i. Vi fik øje på, hvordan sprogbrug og forventninger til hhv. drenge og piger kan være meget begrænsende for børns udvikling. Derfor begyndte vi at rette fokus mod egne handlinger og sprogbrug i vores pædagogiske praksis.

Normstød: Oskar legede fredsommeligt rundt i vuggestuen iført en lyserød balkjole, indtil hans far kom for at hente ham udbød: "Hvorfor har du kjole på? Kan du så få den af!"

HVAD GØR VI I PRAKSIS?

Vi vender rollerne på hovedet. Når vi synger sange eller læser bøger med børnene, kan vi godt finde på at bytte de traditionelle roller rundt, så det er far, der vasker op, og mor, der læser avisen. Tillægsord har intet køn hos os. Pigerne kan også kaldes "seje", mens drengene også kan kaldes "yndige".

Vi trøster børnene ens. Drengene kommer lige så ofte op på låret, mens pigerne lige så ofte mødes med sætningen "Op igen. Det var ikke så slemt".

GODE RÅD

Søg inspiration. Vi inviterede en kønsso-ciolog til at holde et oplæg for os, og vi lod os inspirere af andre institutioner. Det hjalp os til at komme i gang.

Søg viden. Startskuddet for os var at læse os ind i hvilke konsekvenser, det kan have, hvis man ikke arbejder med ligestilling i børnehøjde. Det skabte en drivkraft for os og ikke mindst en legitimitet til at pille ved normerne.

Forstyr jer selv. Når I tænker, at der er helt styr på ligestillingen, så udfordr jer selv. Ryk til jeres selvforståelse, så I ikke gror fast.

HVORFOR GØR VI DET?

Der er stadig ulighed mellem kønnene.

Derfor arbejder vi for, at drenge og piger kan vokse op med de samme forudsætninger for at kræve deres ret senere i livet.

Vi vil gøre op med frygten for "svenske tilstande". Jo flere institutioner, som udfordrer den gængse forestilling om, at ligestilling i børnehøjde kun handler om at kalde børn for "hen", jo mere nuanceret bliver forståelsen for hvad, det i virkeligheden handler om.

Det er vigtigt at starte tidligt. Man skal starte allerede i et-års-alderen, for når børnene starter i børnehaven, så har de allerede fået indsnævret deres forståelse af, hvad en rigtig dreng eller en rigtig pige er.

Det handler om at skabe mulighedsrum

Børnehaven Jordkloden er en selvejende institution med 32 børnehavebørn beliggende på Nørrebro i København. Institutionen er prismecertificeret af konsulentfirmaet Mangfold. Kirstine, leder af Børnehaven Jordkloden

VORES HISTORIE

Jeg kom til Jordkloden som nyuddannet pædagog i 2006, hvor jeg oplevede en børnehave med meget stort fokus på, om børn blev ekskluderet på baggrund af hudfarve eller etnicitet, mens det var helt normalt at ekskludere hinanden på baggrund af køn eller alder. I en årrække var jeg hende pædagogen, der interesserede sig for ligestillingspædagogik. Jeg brugte lang tid på at holde brandtaler for personalet og forældrene om hvorfor, det er en pædagogisk opgave at have fokus på køn og ligestilling. Da jeg sidenhen blev leder i 2013, blev min mission om at arbejde med ligestilling og mangfoldighed på tværs af både etnicitet, køn og alder for alvor en bærende del af pædagogikken hos os. Nu er Jordkloden en attraktiv institution for forældre, der søger det normkritiske og kønsbevidste perspektiv.

Normstød: Vi havde en fysisk aktiv pige, der havde svært ved at fordybe sig i stillesiddende aktiviteter og hellere ville lave kolbøtter i sofaen, hvilket blev opfattet som unormalt. Derfor blev Den Tværfaglige Support tilkaldt. Nogle af drengene havde godt nok samme adfærd, men "drengene er jo drenge", så det var åbenbart helt normalt.

HVAD GØR VI I PRAKSIS?

Vi bruger struktur som redskab til at legitimere. Vi laver faste legegrupper og turmakkere for at skabe et legitimt rum for at mødes på tværs af køn og alder. Vi har også en turnusordning for hvem, der dækker bord og rydder op efter frokost, så alle børn får mulighed for at være den hjælpsomme.

Vi udfordrer de digitale mainstream-figurer. Børn leger tit de roller, de kender fra den digitale børnekultur. Men når LEGO Ninjago næsten kun har mandlige helteroller, kan det være svært for pigerne at finde rum i legen. Derfor hjælper vi børnene med at se nye muligheder.

Vi griber dialogen. Når vi møder udtalelser som "Jeg vil kun have pigefarver på" spørger vi nysgerrigt ind, "Hvorfor vil du det?". Piger må gerne gå i lyserødt og elske prinsessekjoler, men vi vil gerne give børnene en oplevelse af, at det ikke er deres tøj og udseende, som giver dem værdi.

GODE RÅD

Pluk de lavthængende frugter først. Når man først får de normkritiske briller på, ser man normer alle vegne. Man kan ikke tage fat i dem alle på en gang. Tag derfor udgangspunkt i noget af det, I allerede gør og anlæg et normkritisk perspektiv på det.

Hold det i kog. Hvert år udformer vi en ligestillingsplan og løber prismecertifikatet igennem. Vi har også lavet en politik for køn, krop og seksualitet. Sådan holder vi vores normkritiske opmærksomhed fast.

Byg videre på personlige erfaringer. Vi har taget mange snakke om egne erfaringer med at blive behandlet stereotypt ud fra vores køn. Det har genkaldt oplevelser fra vores barndom og ungdom, hvilket har været med til at rykke ved forestillingen om hvilke rollemodeller, vi selv ønsker at være for børnene.

HVORFOR GØR VI DET?

Vi vil have inkluderende børnefællesskaber. Hvis vi skal kunne arbejde inkluderende, så bliver vi også nødt til at have perspektivet med køn og alder med, fordi disse kategorier udelukker mange børn fra legefællesskaber.

Vi vil ikke forme stereotyper. Der skal ikke kun være én rigtig måde at gøre sit køn, sin alder eller sin etnicitet på. Der skal være mange rigtige måder.

Det handler om at kunne se bagom det tilsyneladende selvfølgelige

Martha Hjemmet er en relativt stor integreret daginstitution med 165 børn beliggende på Nørrebro i København. Vi er en såkaldt almindelig daginstitution, men idet vi er selvejende, har vi muligheden for selv at sætte dagsordenen. Helle, pædagogisk udviklingsleder hos Martha Hjemmet

VORES HISTORIE

I Martha Hjemmet var der generelt en holdning om, at vi ikke gjorde forskel på børn. Men da vi gik lidt mere i dybden, gik det op for os, at det faktisk ikke var en selvfølge hos os. Dette blev starten på et omfattende arbejde med oplægsholdere til personale- og forældremøder, prisme-certificering hos konsulentfirmaet Mangfold, studieture til Island og Berlin for at besøge normkritiske institutioner, frikøbt arbejdstid til faglig fordybelse, udarbejdelse af egen politik for køn og diversitet samt udgivelse af bogen *Giv alle børn flere muligheder*.

Hvis du er interesseret i bogen **Giv alle børn flere muligheder**, kontakt frederiksen@os.dk

Normstød: Et forældrepar kom til samtale om, hvordan deres barns indkøring skulle forløbe. En pædagog blev ved med primært at henvende sig til moderen, indtil faderen kiggede irriteret på hende og sagde "Det er faktisk mig, der kommer til at køre ind".

HVAD GØR VI I PRAKSIS?

Vi åbner vores kategorier. Vi har bl.a. rettet børnenes stamkort, så der ikke længere står "Mors navn" og "Fars navn", men "Forælder 1" og "Forælder 2". Det er nemlig ingen selvfølge, at et barn har mere end en forælder eller to forældre med modsatte køn.

Vi tilbyder alle børn en kvalificeret dialog.

Der er en tendens til, at piger bliver talt mere med end drenge, samt at dialogen med piger nuanceres mere end dialogen med drenge. Derfor bestræber vi os på at understøtte alle børns sprog og begrebsudvikling i lige høj grad.

Vi ser relationer fremfor køn. Når vi ser på børnesammensætningen for en stue, er vi ikke længere optagede af, at der skal være lige dele drenge og piger. Nu er vi optagede af hvem, der har det godt med hinanden.

Gode råd

Ledelsen skal facilitere. Det, vi giver opmærksomhed, er det, vi giver liv. Det er en ledelsesopgave løbende at sørge for at skabe nye forstyrrelser og inputs til det pædagogiske personale.

Insister på dialogen. Dialogen er det bærende element, hvis vi skal kunne udfordre hinanden på det, vi tager som selvfølgeligheder. Vi er nødt til at tale og påtale for at kunne se vores blinde pletter.

Brug læreplanen og didaktiske modeller som redskab. Læreplanen og de didaktiske modeller trækker tråde ind i hverdagen og tvinger personalet til at forholde sig til sin praksis. Indtænk derfor arbejdet med ligestilling og mangfoldighed i disse processer.

HVORFOR GØR VI DET?

Ændringer på makroniveau, kræver ændringer på mikroniveau. Jeg har endnu ikke mødt nogen, der ikke går ind for ligestilling. Paradokset er, at det er langt de færreste, der beskæftiger sig med det.

Derfor har pædagoger en stor opgave. Ligestilling bør nemlig starte i vuggestuen. Hvis børn mødes med kønede forventninger allerede i 1-års-alderen, begrænses deres udfoldelsesmuligheder samt identitetsdannelse og dermed deres muligheder for at være ligestillede.

Vi vil ikke reproducere. Hvis vi ikke bliver bevidste om at forholde os til vores normer, så er vi i højrisikozonen for at reproducere uligestillende forventninger og kategorier, som vi overfører til børnene.

POLITIK FOR KØN OG DIVERSITET

på Martha Hjemmet

Vi er optaget af at støtte barnet i at få mulighed for at folde sit potentiale ud uanset køn.

Vi ønsker, at alle skal kunne udvikle en sund og stærk identitet i et mangfoldigt og stimulerende miljø, hvor køn ikke er det, der primært definerer.

Vi tilbyder alle de samme aktiviteter.

Vi ønsker at udfordre stereotyper.

Vi er opmærksomme på, hvordan vi bruger sproget og derved åbner eller lukker for barnets udfoldelsesmuligheder.

Vi ønsker at lære børnene, at der er mange måder at gøre sit køn på. Det gør vi bl.a. ved selv at være rollemodeller. Være synlige omkring, at vi som voksne dækker en masse forskellige kompetencer uanset køn.

Vi bidrager til en oplevelse hos børn og forældre, hvor køn ikke bestemmer eller begrænser den enkeltes livsudfoldelse.

Vi er opmærksomme på, at vores bøger og legetøj tilbyder nuancerede identifikationsmuligheder.

På Martha Hjemmet har vi mod og pligt til at være nysgerrige på hinandens intentioner. Vi går i dialog med hinanden.

Det handler om at lægge til og ikke trække fra

Børnehusene Fredensborg er en områdeinstitution, der tæller ca. 400 børn i alderen 0-6 år fordelt på seks matrikler i Fredensborg Kommune, herunder både dagpleje, vuggestue, børnehave og integrerede institutioner. Sidsel, områdeleder af Børnehusene Fredensborg

VORES HISTORIE

Vores inspiration til at arbejde normkritisk opstod, da vi hørte om Børnehusene Kokkedals erfaringer med at arbejde kønsbevidst. Vi øjnede en mulighed for et fælles projekt, som kunne løfte begge områdeinstitutioners kompetencer indenfor emnet. Denne idé mundede ud i et samarbejde om udviklingsprojektet *"Ligestilling i læringsmuligheder – normkritisk kompetenceudvikling på tværs"*. Projektet forløb i perioden 2016-2018 og skabte en opmærksomhed på, hvordan normer for køn former pædagogiske læringsmiljøer og skaber chanceulighed mellem børn. Sidenhen har denne opmærksomhed været en integreret del af den pædagogiske praksis og tankegang i Børnehusene Fredensborg.

Normstød: "Du kan ikke være en brandmand", sagde et barn til et andet. "Jo jeg kan", svarede et barn tilbage. "Nej, fordi du er en pige", svarede to børn i kor.

HVAD GØR VI I PRAKSIS?

Vi giver børnene et valg. Hvorfor var alle pigernes navneskilte på bamserne lyserøde, mens alle drengenes var grønne? Det handler ikke om, at piger ikke må få et lyserødt navneskilt, og drenge ikke må få et grønt, men børnene skal selv have lov til at vælge.

Vi giver alle børn mulighed for at øve sig. Hvorfor var pigerne ofte de første til at blive selvhjulpne i garderoben? Fordi de fik lov at øve sig, mens drengene blev hjulpet i tøjet af de voksne, så de kunne komme hurtigt videre, for så blev der ro i garderoben. Det handler ikke om, at pigerne ikke må have lov at øve sig i garderoben, men drengene skal også have muligheden.

Vi stopper op og stiller kritiske spørgsmål til vores sprog og handlinger. Hvad er det egentlig, vi går og synger med på? Hvad er det for en norm, der taler, når vi synger "Se min kjole, den er..."? Nu synger vi også "Se min t-shirt, den er...". Det handler ikke om, at man ikke må synges "Se min kjole", men det skal være ok at udfordre det.

GODE RÅD

Eksperimentér med egen praksis. Hvad ville der ske, hvis jeg sagde "Hej Alma og Sofie" i stedet for "Hej piger"? Små eksperimenter i hverdagen har haft stor betydning for vores medarbejdere ift. at få øje på nye handlemuligheder.

Skab rum til refleksion og dialog. Normerne bor så dybt i os. Derfor skal der vægtes tid til refleksion og dialog for at få nuanceret sine måder at tænke og se verden på.

Hold ledelsen tæt. Ledelsen skal være nærværende, hvis det rigtig skal rykke. Når ledelsen er tæt på, kan de gribe det, som er svært og motivere til et fagligt fællesskab.

HVORFOR GØR VI DET?

Vi kommer tættere på børnene. Vi oplever et øget nærvær, når vi taler med barnet fremfor at tale til kønnet.

Vi bliver dygtigere til vores fag. Det er blevet naturligt for os at sætte spørgsmålstegn ved egen praksis, hvilket højner vores refleksionsniveau og gør os stærkere som fagprofessionelle.

Vi arbejder for at give alle børn lige deltagelses- og læringsmuligheder. Vi fik øje på hvor snævre normer, vi lagde ned over børnene, og hvilke barrierer, det skabte ift. børnenes deltagelses- og læringsmuligheder.

Det handler om barnets frihed

Tusindfryd er en integreret institution med 32 børn beliggende i Valby. Vores praksis tager udgangspunkt i Steinerpædagogikken, hvorfor barnets frie udfoldelse står helt centralt.

Margot, leder af
Tusindfryd

VORES HISTORIE

Vores kritiske blik på normer startede for fire år siden, da en studerende konfronterede os med, at vi gik og roste pigerne for deres kjoler. Dette startede en debat i medarbejderkredsen. Møder vi barnet som et barn med frihed til at udfolde sig, eller møder vi barnet som et køn? Vi blev enige om sidstnævnte, hvilket blev starten på en systematisk forandring af praksis, som bl.a. har involveret efteruddannelse, ny rekrutteringsstrategi, udarbejdelse af en evalueringskultur mm.

Normstød: "Vedkommende derovre, er det egentlig en dreng eller en pige?" ... "Er det vigtigt?" ... "Ja, fordi så kan jeg bedre tale med barnet ud fra det køn, det har".

HVAD GØR VI I PRAKSIS?

Vi fortæller eventyr ud fra et mangfoldighedsprincip. "Der var engang en mand. Han havde en kone og to børn". Nej, "Der var engang et par forældre" eller "et par gode folk". Eventyr er spækket med kønnede stereotyper. Hvis børn skal kunne udfolde sig frit, skal de ikke begrænses af stereotyper. Derfor tilstræber vi at fortælle på en måde, så alle børn føler sig inkluderede.

Vi skaber legitimitet i legen. Den traditionelle dukkekrog er nede, det traditionelle drengehjørne er nede. Vi har brudt alle institutionens miljøindretninger ned og har i stedet indrettet os sådan, at alle miljøer rummer noget for ethvert barn. På denne måde er det blevet legalt at være en dreng, der hellere vil lege med dukker end at lege superhelt, hvilket befrier børn fra mange kønnede forventninger.

GODE RÅD

Skab systematik. Det er et gennemgribende arbejde at forholde sig til de normer, som er så dybt forankrede i vores kultur. Det kræver derfor en systematisk tilgang, hvis man vil undgå at falde tilbage i den vante gænge.

Tilstræb en mangfoldig medarbejderkreds. Børn skal opleve, at alt er berettiget i et fællesskab. Om man taler gebrokkent dansk, er ung eller gammel, mand eller kvinde. Derfor vægter vi forskellighed, når vi ansætter nye folk.

Konkretiser de pædagogiske floskler. Ligestilling i børnehøjde kræver handling, ikke blot retorik. Pædagoger skal afklare, hvordan de forstår loven, og hvordan de vil efterleve den. Hvad betyder det, at alle børn har ret til ligestilling? For os betyder det, at alle børn skal have lov til at klatre i træer, uanset om man hedder Anton eller Karla.

HVORFOR GØR VI DET?

Der skal være en hylde til alle. Der skal ikke kun være en lyserød hylde og en blå hylde. Der skal ikke kun være en kristendomshylde og en kernefamiliehylde. Der skal være en hylde for alle, så børnene frit kan vælge, hvor de føler sig hjemme.

Vi arbejder for at få øje på hvert barns særegne væsen. "Hvem er du?", det skal være et spørgsmål fremfor en konstatering. Vi ser det som en menneskeret at blive set som den, man er. Enhver pædagog bør se på et barn og tænke: "Hvad gemmer du på? Hvad kan jeg hjælpe dig med at kalde frem?".

Typologi over normkritisk og normkreativ pædagogik i aktuel praksis

Formålet med at præsentere en typologi over normkritisk og normkreativ pædagogik i aktuel dagtilbudspraksis er todelt. Først og fremmest giver typologien et analytisk overblik over, hvordan der aktuelt arbejdes med normkritisk og normkreativ pædagogik i dansk dagtilbudspraksis. Typologien er således ikke udtømmende, da der helt sikkert kunne findes andre typer af normkritisk og -kreativ pædagogik i andre pædagogiske kontekster og teoretiske værker. På denne måde giver denne "dagsaktuelle" og konkrete typologi indsigt i, hvordan normkritisk og -kreativ pædagogik omsættes i en konkret dansk dagtilbudskontekst. Denne indsigt giver forhåbentlig anledning til at gå i gang med andre former for normkritiske og -kreative eksperimenter og praksisudvikling i dagtilbud.

Derudover har typologien til formål at kunne bruges som et konkret analyse- og refleksionsredskab for ledere og pædagogisk personale i dagtilbuddets hverdag

mhp. at igangsætte, videreudvikle og kvalificere en normkritisk og -kreativ tilgang i den pædagogiske praksis.

Således danner typologien grundlag for at udvikle en normkritisk og -kreativ evalueringsskiltur, hvor man systematisk beskriver sine normkritiske og -kreative mål og tiltag, indsamler data, der belyser, hvordan den normkritiske og -kreative pædagogik virker samt følger op med evaluering af data mhp. justering af praksis.

Typologien består af fire del-typologier for hhv. *forståelser* af det pædagogiske arbejde med normkritik og -kreativitet, *igangsættere* af arbejdet med normkritisk og -kreativ pædagogik, tilgange til normkritisk og -kreativ pædagogik samt *drivkræfter*, der holder den normkritiske og -kreative pædagogik i gang i praksis.

Typologien er oparbejdet analytisk-empirisk på baggrund af en Grounded Theory-tilgang (Madsen 2003:80-86) i

tværlæsningen af de syv praksis-interviews. Denne tværlæsning har været yderst empiri-nær og struktureret efter de overordnede kategorier, som interviewguiden baserede sig på, nemlig forståelser, tilgange, igangsættere og drivkræfter i det pædagogiske arbejde med normkritisk og -kreativ pædagogik i dagtilbud. Endvidere har den analytiske tværlæsning være informeret af de kategorier af pædagogisk arbejde med mangfoldighed og ligestilling, som er fremkommet i en analyse af en landsdækkende spørgeskemaundersøgelse af dagtilbudslederes forståelser, holdninger og tilgange til arbejdet med mangfoldighed og ligestilling i pædagogisk praksis (Hamilton og Padovan-Özdemir 2020).

Denne typologi må forstås som en syntese af fællestræk og mønstre i interviewmaterialet, der på substantiel vis siges at fremstå som *typer* i det pædagogiske arbejde med normkritisk og -kreativ pædagogik i dagtilbud.

Forståelser

Analysen af interviewmaterialet har vist, at der i aktuel pædagogisk dagtilbudspraksis eksisterer nogle fremtrædende og afgørende forskellige forståelser af det pædagogiske arbejde med normkritik og -kreativitet.

Disse forståelser knytter sig i særlig grad til, hvordan kategorier som køn, etnicitet, handicap, diagnose osv. forstås og fremhæves. Kategorierne kan enten forstås som noget, der tilhører individet, som

noget der træder frem i fællesskabets rammer eller som noget, der er indlejret i dagtilbuddets sociale og kulturelle strukturer.

I interviewene med de normkritiske og -kreative dagtilbudspionere ser vi, at forståelserne ikke altid er entydige, samt at de blander sig i samme institution og interview. Derfor er denne typologi af forståelser af det pædagogiske arbejde med normkritik og -kreativitet fremstillet

som et kontinuum af forståelser. I denne sammenhæng er det værd at bemærke, at jo længere vi kommer hen mod forståelsen af kategorier som udtryk for sociale og kulturelle strukturer, des mere overensstemmelse er der mellem praksis-forståelser og teoretiske forståelser af normkritisk og -kreativ pædagogik (Bromseth 2010, 2019; Bruun 2016; Dolk 2011; Salmson og Ivarsson 2015).

Typologien danner grundlag for at udvikle en **normkritisk og normkreativ evuleringskultur** i dagtilbud.

Kontinuum af forståelser af det pædagogiske arbejde med normkritik og -kreativitet

	INDIVIDFORSTÅELSE	FÆLLESSKABSFORSTÅELSE	STRUKTURFORSTÅELSE
FOKUS	Der etableres et fokus på børn, der tilhører minoriteten i forhold til en eller flere kategorier (køn, etnicitet, handicap, kropslighed, kompetencer etc.).	Det enkelte barns deltagelsesmuligheder eller mangel på samme i fællesskabet undersøges; herunder hvordan fællesskabet betinger de kategorier, der bliver mulige for børnene at være i og forstå sig selv gennem.	Det pædagogiske personale undersøger og synliggør normer, der eksisterer i praksis, og som giver børn forskellige muligheder.
HANDLING	Minoriteters kendetegn støttes og fremhæves som en ressource i fællesskabet.	Der skabes et miljø, hvor alle børn kan deltage på lige vilkår. Fællesskabet gøres så bredt, at alle børns baggrunde og erfaringer kan være der.	Der eksperimenteres med at ændre og udvide normerne.
EKSEMPEL	<i>Der etableres en maddag, hvor børn, der tilhører etniske mindretal, kan vise deres oprindelseskulturs mad, flag, traditioner og skikke.</i>	<i>Et barn lever i en regnbuefamilie, og derfor arbejdes der ikke med stamtræer som skabeloner i en aktivitet om familie. I stedet arbejdes der med brede beskrivelser af familiebaggrunde.</i>	<i>Det undersøges hvilke normer, der ligger bag valg af aktiviteter og legetøj i gruppen. Derefter byttes noget legetøj ud og aktiviteter ændres for at eksperimentere med normerne.</i>

Værd at overveje

Denne typologi over forståelser af det pædagogiske arbejde med normkritik og -kreativitet kan bruges til at undersøge,

hvordan jeres dagtilbud placerer sig på kontinuummet af forskellige forståelser.

På baggrund af denne analyse kan I stille jer selv følgende refleksions spørgsmål:

Hvordan beskriver og forstår I forskellige kategorier af børn i dagtilbuddet?

Undersøger og udvider I de dominerende normer i dagtilbuddet?

Hvor sætter I ind i praksis og laver ændringer mhp. at skabe plads til mangfoldigheden af børn og fremme lige muligheder for alle børn?

Kompenserer I for barnet, der falder udenfor normen?

Gør I plads i fællesskabet, men uden at ændre på de dominerende normer?

Igangsættere

At implementere en normkritisk og normkreativ tænkning og tilgang i dagtilbudets pædagogiske praksis kommer ikke af sig selv. Interviewene med de normkritiske og -kreative dagtilbudspionerer peger på, at det ofte kræver en forstyrrelse udefra.

Dette kan forklares ved, at normkritikken jo netop tager livtag med det, der har etableret sig som det helt 'almindelige', 'selvfølgelige' og 'normale' i en hverdagspraksis. Det kan derfor være svært at få øje på den normalitet, som man selv er indlejret i, fordi normen har det med at virke bag om ryggen på os og dermed gøre os 'norm(alitets)-blinde' (Ingemann og Braathen 2010).

Nedenstående del-typologi viser en oversigt over tre typer af udefrakommende forstyrrelser, som har været igangsættende for dagtilbudspionerernes normkritiske og -kreative tænkning og pædagogiske udviklingsarbejde.

TYPE AF IGANGSÆTTERE	BESKRIVELSE	EKSEMPEL
NY FAGLIG VIDEN OG NYT FAGSPROG	Dagtilbuddet bliver bekendt med eller opsøger selv ny faglig viden, som bringer dem på sporet af normkritisk og -kreativ pædagogik. For nogle åbner det en helt ny måde at tænke og praktisere pædagogik. For andre giver det et fagsprog, der mere præcist beskriver og begrebsliggør den pædagogik, som de hidtidigt har praktiseret.	<i>Et dagtilbud arbejder systematisk med at lade sig forstyrre af ny viden, hvorfor de tager på konferencer, studieture, læser ny faglitteratur og inviterer gæsteoplægsholdere på personalemøder.</i>
ET BLIK UDEFRA	Dagtilbuddet bliver bevidst om deres selvfølgeliggjorte hverdagspraksis, normer og egen normalitetsblindhed ved at forældre, forskere, aktivister, praktik-studerende eller en ny leder støder sig på normen eller bare stiller spørgsmålet: Hvorfor gør I sådan?	<i>En studerende i praktik undrer sig over, hvorfor drengene altid bliver anerkendt for deres seje Batman-bluser, og pigerne for deres fine hårspænder. Og hvorfor overhovedet bemærke og vurdere, hvad børnene har på som det første, når de bliver afleveret i institutionen?</i>
SKIFTENDE MÅLGRUPPER	Dagtilbuddet forholder sig aktivt og reflektivt til egen praksis i mødet og arbejdet med nye målgrupper af børn og forældre. Her får de øje på normstød, hvilket giver anledning til at stille spørgsmålstegn ved rutinerne og de sædvanlige kategoriseringer.	<i>En dag skal et barn af forældre med samme køn starte i børnehaven. Det volder lidt problemer for forældrene at udfylde barnets stamkort, da de kun kan vælge mellem kategorierne "Mor" og "Far". Det får dagtilbuddet til at ændre kategorierne på stamkortet til "Forælder 1" og "Forælder 2".</i>

Værd at overveje

Typologien over faktorer, der kan være igangsættende for det pædagogiske arbejde med normkritik og -kreativitet, kan bruges til at analysere, dels hvad der ansporer jer til at gå i gang med at udvikle

jeres egen pædagogiske praksis. Dels hvad der skal til for, at I kan få øje på egne selvfølgheder og normer i hverdagens pædagogiske arbejde og rutiner.

Denne analyse af dagtilbuddets udviklingsparathed og åbenhed overfor andre perspektiver kan give anledning til følgende refleksionsspørgsmål:

Hvad sætter jer i gang?

Hvordan lader I jer forstyrre?

Hvor åbne er I for at genbesøge og udvide egne normer, vaner og værdier?

Hvad får jer til at stoppe op, stille spørgsmål og reflektere?

Hvor henter I inspiration til jeres pædagogiske praksisudvikling?

Tilgange

Oversigten nedenfor indeholder en sammenfattende del-typologi af de interviewede daginstitutioners pædagogiske tilgange til at arbejde normkritisk og -kreativt. Den ene tilgang udelukker ikke den anden. Det vil sige, at en daginstitution sagtens kan have flere tilgange i spil på samme tid. Oversigten viser, hvordan normkritik og – kreativitet omsættes i praksis dels gennem top-down tilgange, hvor normkritikken dokumenteres og

fastholdes i officielle politikker, læreplaner eller som dagsordenpunkter på personale-møder. Dels som bottom-up tilgange, fx ved at undersøge hvad der kan opstå ved at tilbyde børnene andet legetøj, bruge sproget mere inkluderende, eller ved at pædagogen aktivt og eksperimenterende bruger sig selv (sit køn, etnicitet eller alder) i arbejdet med de normer, som børnene kan erfare sig selv og hinanden igennem.

Således viser typologien også, at man sagtens kan arbejde normkritisk og -kreativt i pædagogisk praksis uden at omlægge hele den eksisterende praksis. Spidses ørerne en smule overfor hvilke ord, der fylder i rummet, og skabes der en bevidsthed om hvilke normer, det pædagogiske personale oppebærer gennem deres ageren i praksis, så er man godt i gang med at spille normerne et puds.

TYPE AF TILGANG	BESKRIVELSE	EKSEMPLER
DEN DOKUMENTERENDE TILGANG	Den normkritiske og -kreative opmærksomhed fastholdes gennem officielle dokumenter; fx politikker, læreplaner eller mødedagsordener. Det normkritiske fokus systematiseres og dokumenteres i tilbagevendende arbejdsprocesser og dokumenter.	<i>Der udformes politikker for det normkritiske ligestillingsarbejde, det normkritiske perspektiv indskrives i den nye styrkede læreplan og indgår som en fast del af didaktiske modeller, normkritisk refleksion gøres til fast punkt på personalemøderne, normer og kategoriseringer er udgangspunkt for jævnlige børneinterviews.</i>
DEN SPROGLIGE TILGANG	Der arbejdes normkritisk ved at være på vagt overfor de normer, der bæres og bygges gennem sproget. Det normkritiske fokus holdes i hævd ved at gøre det legitimt blandt personalet at gøre hinanden opmærksomme på ekskluderende sprogbrug og ulige stillende forventninger til forskellige kategorier af børn (køn, alder, etnicitet osv.).	<i>Børns, medarbejderes eller forældres stereotype udtalelser gribes og debatteres, der byttes ord ud i bøger og sange, børn tiltales med deres navne fremfor at sige "hej piger", der opfindes nye ord som kan erstatte andre fx når ordet "brandmand" erstattes af ordet "brandbekæmper".</i>
AKTØR-TILGANGEN	Normer udfordres gennem en bevidsthed om det pædagogiske personales adfærd, roller, udseende mm. Det pædagogiske personale bliver med denne tilgang deres eget redskab til at nuancere de gældende normer, idet de er bevidste om, at børn spejler sig i deres omgivelser og voksne rollemodeller.	<i>Den kvindelige pædagog tager rollen som julemand i december, personalet roterer mellem de pædagogiske aktiviteter, så både mænd og kvinder kommer i perleværkstedet og på fodboldbanen, der ansættes bevidst medarbejdere, der adskiller sig fra den øvrige medarbejderstab.</i>
ARTEFAKT-TILGANGEN	Der arbejdes normkreativt med hvilke kulturelle artefakter, børnene møder og tilbydes i daginstitutionen. Der efterstræbes et tilbud, som gør det muligt for alle børn at erfare sine egne og andres lege- og forestillingsevner på vante og nye måder.	<i>Nogle bøger bortskaffes, fordi indholdet er for stereotypt og ekskluderende, bøger om regnbuefamilier indkøbes, der tilbydes flere nuancer af hudfarve i samlingen af farveblyanter, der indkøbes dukker med funktionsnedsættelser og kvindelige legetøjsfigurer i roller som astronauter og politibetjente.</i>

Værd at overveje

Du kan bruge ovenstående typologi til at analysere hvilken praksis, der er på spil i din daginstitution. Gør I det, I tror, I gør? Kan I gøre mere og andet for at give alle

børn forskellige erfaringsmuligheder? Er der mon én af tilgangene, som allerede spirer hos jer, og som blot mangler lidt luft under vingerne for at blive til en

reel normkritisk eller -kreativ tilgang i det pædagogiske arbejde?

Prøv at stille dig selv følgende spørgsmål:

Styres jeres normkritiske udviklingsarbejde oppefra eller nedefra? Hvad er fordele og ulemper ved begge tilgange?

Tilbyder I pædagogiske aktiviteter, som gør det muligt for alle børn at udfolde sig, eller har I overset normbærende elementer, som afskærer visse børn i at erfare sig selv og andre på nye måder?

Hvordan bryder I med snævre normer for det at være et køn, have en alder eller en etnicitet?

Hvordan giver jeres sprogbrug og fortællinger muligheder eller begrænsninger for forskellige børn – hvilke normer knytter sig til jeres sprogbrug?

Drivkræfter

At arbejde med normkritik og -kreativitet i pædagogisk dagtilbudspraksis er ikke let. Det viser interviewene med de normkritiske og -kreative dagtilbudspionere med al tydelighed. Det kræver vedholdenhed, gennemtænkte strategier i hver-

dagen og ikke mindst noget at kæmpe for. Alt dette udgør drivkræfter i det pædagogiske arbejde med normkritik og -kreativitet, hvilket nedenstående oversigt præsenterer en typologi over.

Af typologien kan man forstå, at drivkræfter i det pædagogiske arbejde med normkritik og -kreativitet kan være institutionsbårne, idébårne eller personbårne. I praksis blander disse typer af drivkræfter sig selvfølgelig med hinanden.

TYPE AF DRIVKRAFT	BESKRIVELSE	EKSEMPEL
LÆREPLANEN	Systematikken i arbejdet med den styrkede pædagogiske læreplan er med til at fastholde personalets opmærksomhed på, hvordan normkritiske og -kreative målsætninger og tilgange omsættes i dagtilbuddets konkrete hverdag. Læreplanens dokumentations- og evalueringskrav er også med til at synliggøre virkninger af det normkritiske og -kreative arbejde.	<i>I udarbejdelsen af den pædagogiske læreplan bliver det pædagogiske personale opmærksomt på, at de muligvis møder børnene med forskellige normer og forventninger. Det giver anledning til at formulere konkrete mål og tiltag, som der skal eksperimenteres med i hverdagens organisering, sprog og rutiner.</i>
KRITISK UDVIKLINGS-ÅND	Det normkritiske og -kreative arbejde drives af daginstitutionens selvforståelse som udviklingsorienteret. Det er altså institutionskulturens kritiske udviklingsånd, der giver lysten og energien til at arbejde undersøgende med egne normer for derigennem at forny sig.	<i>Daginstitutionens ledelse gør en dyd ud af at vedligeholde en åben refleksionskultur, hvor det er legitimt at stille sig undrende og nysgerrig overfor en kollegas praksis. Samtidig er ledelsen og medarbejderne altid parate til at kaste sig ud i pædagogiske eksperimenter, der kan udvide normerne og forstyrre vanetænkningen.</i>
PÆDAGOGISKE VÆRDIER OG VISIONER	Der er en lang tradition for, at dansk dagtilbudspædagogik er drevet af pædagogiske visioner og båret af grundlæggende værdier. Værdien om ligestilling og visionen om inklusion udmærker sig ved at være stærke drivkræfter i arbejdet med normkritik og -kreativitet i pædagogisk dagtilbudspraksis.	<i>I daginstitutionen er normkritik ikke som sådan et mål i sig selv, men anses for at være et uundværligt redskab i arbejdet med at fremme lige muligheder for og inklusion af alle børn. Normkritikken og normkreativiteten kan altså hjælpe med at skabe inkluderende børne- og læringsmiljøer.</i>
SAMFUNDS-FORANDRING	Når pædagoger og dagtilbudsledere går i gang med det normkritiske og -kreative arbejde, er de i nogle tilfælde drevet ikke bare af at gøre en forskel for børnene, men ser også deres pædagogiske arbejde som led i en større forandring af samfundet. Det er således forestillingen om, at det normkritiske og -kreative pædagogiske arbejde på grøn stue kan forme børnene på en måde, der gør, at de i deres videre liv vil bidrage til et mere socialt retfærdigt samfund.	<i>En dagtilbudsleder ser konservative kræfter som et hav, der skyller ind over samfundet og daginstitutionen for så at trække sig ud igen. Her er det, at det normkritiske og -kreative arbejde virker som et værn mod konservatismen, som ofte er med til at opretholde majoritetens normer og marginalisere eller ekskludere dem, der falder udenfor den hvide middelklasse hetero-norm om den etnisk danske kernefamilie i parcelhuset med Volvo og vovse.</i>
Den personlige historie	Pædagoger kaldes ofte til pædagog-faget pga. deres personlige livserfaringer. Den personlige historie og bagage træder således frem som en stærk drivkraft og motivation for at arbejde normkritisk og -kreativt i den pædagogiske praksis. I denne type af drivkraft er det ildsjælen, der bliver retningsgivende i den pædagogiske praksis.	<i>En dagtilbudsleder fortæller, hvordan hun i sine unge dage var aktiv i kvindebevægelsen og derfor er stærkt optaget af at skabe lige muligheder mellem drenge og piger i daginstitutionen. En anden har måske oplevet at blive marginaliseret og ekskluderet pga. sit køn eller etnicitet, hvilket det normkritiske og -kreative arbejde kan være med til at forebygge.</i>

Værd at overveje

Ovenstående typologi kan bruges til at undersøge og analysere hvad, der driver jer i udviklingen af det pædagogiske arbejde. Således kan typologien give jer et sprog og nogle kategorier, hvormed I kan overveje, om I primært er drevet af

læreplanens systematik, af daginstitutionens udviklingsorienterede kultur, af de store visioner og værdier eller af ildsjæle-nes personlige historier og perspektiver. Og måske finder I ud af, at flere forskellige drivkræfter indgår som tandhjul i et større

pædagogisk maskineri, der bringer jeres pædagogiske praksis derhen, hvor I gerne vil være.

På denne baggrund kan I med fordel overveje følgende refleksionsspørgsmål:

Hvorfor vil I arbejde med normkritik og -kreativitet?

Hvad holder jer i gang?

Hvilke visioner og værdier begrunder og sætter retning for jeres normkritiske og -kreative arbejde?

Hvordan fastholder I den normkritiske og -kreative opmærksomhed i den travle pædagogiske hverdag?

Litteratur

- Bromseth, Janne. 2010. "Förändringsstrategier och problemförståelser: från utbildning om den Andra till queer pedagogik". S. 21-43 i *Normkritisk pedagogik: makt, lärande och strategier för förändring*, redigeret af J. Bromseth og F. Darj. Uppsala: Centrum för genusvetenskap, Uppsala universitet.
- Bromseth, Janne. 2019. "Normkritisk pedagogik - rötter och fötter". S. 41-72 i *Normkritisk pedagogik: Perspektiv, utmaningar och möjligheter*, redigeret af J. Bromseth og L. Björkman. Lund: Studentlitteratur AB.
- Bruun, Tine. 2016. "Det normales magt". *VERA (76):4-9*.
- Børne- og Socialministeriet. 2018. "Den styrkede pædagogiske læreplan. Rammer og indhold".
- Dolk, Klara. 2011. "Genuspedagogisk trubbel. Från en kompensatorisk till en komplicerande och normkritisk genuspedagogik". S. 48-59 i *En rosa pedagogik: jämställdhetspedagogiska utmaningar*, redigeret af H. Lenz Taguchi, L. Bodén, og K. Ohrlander. Stockholm: Liber.
- Hamilton, Stine Del Pin, og Marta Padovan-Özdemir. 2020. *Mangfoldighed og ligestilling i dagtilbud. Omfang - forståelser - holdninger - tilgange. Forskningsrapport*. Århus: VIA University College; Forskningscenter for ledelse, organisation og samfund.
- Ingemann, Fie, og Vanja Braathen. 2010. "Queerpædagogik - En måde at udfordre heteronormen på i arbejdet med børn og unge". S. 183-201 i *Åbne og lukkede døre: en antologi om køn i pædagogik*, redigeret af A. H. Kirk, K. Scott, K. Siemen, og A. Wind. Kbh.: Frydenlund; Foreningen Køn i Pædagogik.
- Kofoed, Jette, og Dorte Marie Søndergaard. 2008. "Blandt kønsvogtere og -udfordrere. Camouflagekaptajner og diversitetsdetektiver på spil i børnehaven". *Dansk pædagogisk Tidsskrift (2):46-55*.
- Lärarnas Riksförbund. 2015. *Det öppna klassrummet. Lathund för ett normkritiskt arbetssätt*. Lärarnas Riksförbund. Studerandeförening.
- Madsen, Ulla Ambrosius. 2003. *Pædagogisk etnografi: forskning i det pædagogiske praksisfelt*. Århus: Klim.
- Naderifar, Mahin, Hamideh Goli, og Fereshteh Ghaljaie. 2017. "Snowball Sampling: A Purposeful Method of Sampling in Qualitative Research". *Strides in Development of Medical Education 14(3)*. doi: 10.5812/sdme.67670.
- Salmson, Karin, og Johanna Ivarsson. 2015. *Normkreativitet i förskolan : om normkritik och vägar till likabehandling*. 1. udg. Linköping: Olika.

